

Sananvapaus on ihmisoikeus *

Sami Laaksonen kirjoittaa pitkään ja perusteellisesti (TA 13.2.2015 s. 11) syistä, joiden takia hän ei halua puolustaa sananvapautta vaan ”kasvattaa oikeasti sivistyneitä lapsia ja nuoria, jotka kykenevät oikeasti kriittiseen ajatteluun”. Kannatettava tavoite toki, mutta uskoakseni Laaksonen on ottanut vastustuksensa kohteeksi täysin väärin ymmärretyn ja irvikuvakseen väännetyin sananvapauden.

Itse väitän, että sananvapaus kuuluu keskeisiin ihmisoikeuksiin, eikä yhteiskunnassa, jossa sananvapautta on merkittävästi rajoitettu (kaikissa sitä on rajoitettu jossain määrin), voi toteutua laajamittainen ihmisoikeuksien kunnioitus. En seuraavassa niinkään kritisoi Laaksonen argumentaatiota, joka rakentuu vääristyneeseen sananvapauden tulkintaan, vaan nostan esille sananvapauden ulottuvuuksia, joille Laaksonen ei anna merkitystä tai arvoa.

Sananvapauden yleinen vähättely siksi, että jotkut käyttävät sitä väärin (esimerkiksi rasistiseen vihanlietsontaan), on yleinen looginen virhe meillä ihmisillä. Yhtä virheellistä on puhua ylimielisesti ”mystisen pyhän sananvapauden palvomisesta” vain sen takia, että asiasta puhutaan paljon. Itse en ole edes Ranskan tapahtumien yhteydessä tavannut mystistä palvontaa, vaikka kaunopuhe toki on kukkinut.

* * *

Aito, vallankäyttäjien tahdosta ja päätöksistä riippumaton sananvapaus ei ole koskaan ollut yleistä saati eliitin suosiossa. Vallassa olevalle se on aina uhka tai ainakin ikävä haaste. Kovaääninen kritiikki ei kuulosta hyvältä kenenkään korvissa, joten sen vaientaminen on historiallisesti katsoen ollut aina päälinja. Usein vain klovnin sana on ollut näennäisen vapaa.

Sananvapaus on kritiikin, irvailun ja naurettavaksi tekemisen kehto. Se on aina ollut alistettujen ase sortajia vastaan, siksi se on myös pyritty säännöllisesti laittamaan kahleisiin joko pelolla (itsesensuuri) tai rangaistuksilla (sensuuri). Näin on tapahtunut myös niissä yhteiskunnissa, joiden on ajateltu edustavan alistettujen kapinaa. 1900-luvun sosialistisen kokeilun yksi suurimmista epäonnistumisista tapahtui juuri sananvapauden alueella. Sitä eivät kaikki halua vielääkään myöntää.

Toisaalta on selvää, että se sananvapaus, jota ns. porvarillinen yhteiskunta on julistanut jo pitkään, on lähtökohtaisesti rikkaan valkoisen miehen vapautta siinä missä muutkin kapitalismin vapaudet. Ei Yhdysvaltain julistuksenomaisia vapauksia ollut tarkoitettu muille kuin valkoisen yläluokan edustajille, kaikki laajennukset siitä on saavutettu vain peräänantamattomalla taistelulla. Tässä taistelussa henkensä menettäneiden pitkä listaa kertoo puolestaan, mitä mieltä eliitti asiasta on ollut.

Tilanne ei ole pohjimmiltaan muuttunut, vaikka esimerkiksi Suomessa perustuslain takaamaa sananvapautta harjoittava ei ole hengenvaarassa. Mutta kuten aina, sananvapaus on suhteellista myös siellä, missä sitä säädöksiin vähiten rajoitetaan. Suomessakin suurten tiedotusvälineitten omistajat päättävät, millä näkemyksillä on vapaus tulla esitetyiksi, kuulluiksi ja luetuiksi. Teoreettisella vapaudella sanoa mitä tahansa on vähän merkitystä, jos viesti ei kulje minnekään.

* * *

Jos rajoitamme sananvapauden olemuksen tarkastelun ns. yhteiskunnallisesti tärkeisiin asioihin (ja jätämme toiseen yhteyteen mielenkiintoiset kysymykset taiteellisen luovuuden vapaudesta), voidaan se nähdä toisaalta kansalaisen oikeutena saada tietoonsa demokraattisesti tehdyt päätökset ja niiden perustelut, toisaalta kansalaisen oikeutena kritisoida vallankäyttöä sen kaikissa muodoissa, myös niitä demokraattisesti tehtyjä päätöksiä. Molemmissa on kysymys viestinnän vapaasta liikkumisesta. (Ja sehän on tyystin eri asia kuin ”oikeus loukata”.)

Sananvapautta tarvitsee aina eniten se, joka tietää vähemmän ja jonka valta on vähäisin. Eliitti suhtautuu sananvapauteen aina kaksijakoisesti: puheiden tasolla sitä ylistetään, käytännössä se on tarkkaan säädelty väline. Eliitille voi olla edullista antaa kansalaisten pullikoida pahimmat paineensa pois eli sallia sellainen ilmaisun vapaus, joka ei aseta kyseenalaiseksi vallan oikeutusta. Eliitti ei kuitenkaan salli sanoa, että hallinnolla ei ole vaatteita, että se valehtelee ja huijaa. Tässä menee yleensä ns. liberaalienkin yhteiskuntien sietoraja. Kun kritiikki tai pilkka osuu liian hyvin, se kiellellään jollain tavalla, hyvin usein tehokkaalla itsesensuurilla. Ikävimmistä asioista ei vaan kirjoiteta.

Uskonnolliset yhteisöt ovat harvoin vain uskonnollisia vallankäyttäjiä. Roomalaiskatolinen kirkko ja islamilaisuus ovat suurvaltoja siinä missä Yhdysvallat, EU tai Kiina. Ne eivät kuitenkaan edes teeskentele sananvapausmyönteisyyttä, vaan edustavat avoimesti yhden totuuden mallia, joka ei toki ole maallisellekaan vallanpitäjille outo. Uskontojen sananvapaushistoria on kauttaaltaan veren ja väkivallan peitossa, vaikka voisi ajatella, että kaikkivaltiaaseen uskovat luottaisivat oman viestinsä voimaan.

Voidaan tietysti kysyä, onko sillä väliä, kumpuaako ahdasmielisyys, alistaminen ja sorto maallisesta tai uskonnollisesta toimintamallista. Uhrin kannalta väliä ei varmaan ole, mutta nykyisessä keskustelussa törmätään jatkuvasti – myös Sami Laaksosen kirjoituksessa – ajatukseen, että uskonnollisia näkemyksiä pitäisi kohdella jotenkin silkkihansikkain, vaikka uskonnolliset sortajat vaativat säännönmukaisesti sananvapauden leikkaamista myös niiltä, jotka eivät kannata tätä, tuota tai mitään uskonnollista näkemystä.

Kukaan historiaa lukenut ja siitä jotain ymmärtänyt ihminen ei ota vakavasti sanaa ”pyhä”, niin perin pohjin häikäilemättä sitä on ihmisen vaiheissa käytetty milloin minkin häikäilemättömyyden perusteluna. Kaikkein vaarallisinta on kiihkoilijan julistama ”pyhä”, jota kaikkien muidenkin pitäisi kumartaa. ”Pyhä” ja sananvapaus eivät sovi samaan lauseeseen, ne ovat toistensa vastakohtia. Jos pitää jotain ”pyhänä”, ei voi sietää sananvapautta. Jos taas haluaa puolustaa sananvapautta, on pakko ymmärtää, että yhden ”pyhä” ei ole sen arvokkaampaa kuin kenenkään muun, kaikki se on ihmisen keksintöä.

* * *

Tästä pääsemme pilkan erityiseen asemaan sananvapauden toteuttamisen yhtenä muotona. Pilkkaan ihminen turvautuu yleensä silloin, kun muita keinoja ei ole. Pilkka on valtaa vailla elävän ainoa keino muistuttaa eliittiä siitä, etteivät sen tekopyhät puheet hämää alistettuja. Alistetun kannalta on yhdentekevää, perustellaanko sortoa maallisella tai uskonnollisella ideologialla. Siksi pilkka on kautta historian kohdistunut yhtä hyvin kuninkaisiin kuin kirkkoruhtinaiisiin, julmiin diktaattoreihin ja sadistisiin jumaliin.

Pilkka ei korvaa sananvapauden syvällisempiä muotoja kuten yhteiskunnallista analyysiä vallasta. Mutta usein terävä ja tarkasti osuva pilkka kertoo olennaisen alistussuhteesta ja sortajasta. Se on nopeaa ja tehokasta viestintää tilanteessa, jossa kriittinen ääni voidaan milloin tahansa vaientaa. Jos muuta ei ehdi, kannattaa ainakin huutaa, ettei tälläkään keisarilla ole vaatteita.

Voiko sortajan pilkkaaminen koskaan olla kohtuutonta, kerta kaikkiaan väärin? Kyllä voi, jos pilkka kohdistuu ihmisyksilöön eikä hänen tekoihinsa. Ihmisen pilkkaaminen hänen pahojen tekojensa sijasta on sananvapauden väärinkäyttöä. Sortajallakin on yksilönä ihmisarvo, jota ei saa loukata edes sananvapauden tekosyyllä.

* * *

Kommunistisen liikkeen suhtautuminen sananvapauteen ei ole koskaan ollut selkeä tai ristiriidaton. Olisikin mitä toivottavinta, että Tiedonantaja käynnistäisi sananvapauden eri puolien tarkastelun vaikka pyytämällä puheenvuoroja viestinnän, historian, politiikan ja uskontojen tutkijoilta. Maailmalla käydään koko ajan propagandasotaa, jota kukaan ei voi voittaa, mutta jolla aiheutetaan valtavasti täysin turhaa kärsimystä. Intresseistä vapaata sananvapauden harjoittamista ei ole, joten on tärkeää oppia ymmärtämään, miksi sananvapautta niin vihataan ja ylistetään. Asiat ovat harvoin niin yksinkertaisia kuin millaisina propaganda ne esittää.

Heikki Poroila

* Tiedonantajan päätoimittaja Marko Korvela ei suostunut julkaisemaan tätä kommenttiani, ei myöskään perustelemaan, miksi ei suostu. Siihen päättyi pitkäaikainen suhteeni Suomen ainoaan kommunistiseen sanomalehteen. Oli ylivoimaisen vaikea motivoitua tilaamaan ja lukemaan lehteä, joka ei kestä julkista keskustelua keskeisen tärkeistä asioista. Tämä ei ollut ensimmäinen kerta, jolloin olin napit vastakkain Tiedonantajan päätoimittajan kanssa, mutta Erkki Susi aikoinaan kuitenkin sen palstatilan lopulta antoi, vaikka ei ehkä mielellään. Olimme mm. täysin eri mieltä siitä, mitä eutanasia tarkoittaa.